

ΠΟΙΝΙΚΟΣΛΟΓΟΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΠΟΙΝΙΚΩΝ & ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΕΤΟΣ Η'

ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 2/2008

ΑΠΟΨΕΙΣ - ΘΕΣΕΙΣ - ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

Μέριμνα για τους αποφυλακιζόμενους: Η σημαντικότερη προϋπόθεση για μείωση της υποτροπής, αλλά και για μια αντεγκληματική πολιτική με ανθρώπινο πρόσωπο

Νέστωρ Κουράκης

Αποτελεί, δυστυχώς, "δίδαγμα της κοινής πείρας" το ότι στην Ελλάδα η βοήθεια και μέριμνα προς τους αποφυλακιζόμενους είναι σημαντικά μικρότερη αυτής που θα έπρεπε να υπάρχει. Όταν πρόκειται δηλ. κάποιος να αποφυλακισθεί, του δίνουν απλώς ένα μικρό ποσό χρημάτων τα οποία ενδεχομένως συγκέντρωσε ως εργαζόμενος στη φυλακή (δηλ. το ήμισυ του συνήθους ημερομισθίου των 80 λεπτών του ευρώ, το οποίο παραμένει φυλασσόμενο από την υπηρεσία), π.χ. για 2 χρόνια, που σημαίνει 600 ημερομίσθια (εάν ο κρατούμενος μπορέσει να εργασθεί τόσο πολύ) προς 0,40 (!) την ημέρα, συνολικά μόλις 240 ευρώ. Επίσης, υπό προϋποθέσεις, του χορηγείται (για τρεις μήνες) ένα επίδομα του ΟΑΕΔ ύψους 220,35 ευρώ μηνιαίως (ά. 22 παρ. 6 ν. 1836/1989 και ΥΑ 30659/31.3.1989). Σε ακραίες περιπτώσεις ίσως δοθούν κάποια μικρά βοηθήματα, ιδίως σε άπορους κρατούμενους, από τις κατά τόπους Εταιρείες Αποφυλακιζόμενων (εφόσον αυτές πράγματι λειτουργούν), από το «Ταμείο Δωρεών Φιλοπτώχων» της κάθε φυλακής και κοινωνικά επιδόματα από το Γραφείο Κοινωνικής Πρόνοιας στη Νομαρχία του τόπου κατοικίας τους. Καμία ιδιαίτερη προσπάθεια δεν γίνεται για την εξεύρεση εργασίας στους αποφυλακιζόμενους από την κατά κανόνα ολιγομελή Κοινωνική Υπηρεσία της φυλακής ή άλλους φορείς. Οι μόνες προσπάθειες προς την κατεύθυνση εξεύρεσης εργασίας και στήριξης για αποφυλακιζόμενους, αλλά με περιορισμένη εμβέλεια, γίνονται από λιγοστούς ιδιωτικούς φορείς, δηλ. κυρίως από το "ειδικώς φιλανθρωπικό σωματείο" «Ονήσιμος» (λειτουργεί από το 1982) (www.onisimos.gr), από το Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕΘΕΑ) (www.kethea.gr) και από τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, «Αρσις» (www.arsis.gr), "Praksis" (www.praksis.gr – info@praksis.gr) και «Εύξεινη Πόλη» (τηλ. 210.2482697-8). Επίσης, προγράμματα για αποφυλακιζόμενους και, γενικότερα, για κοινωνικά αποκλεισμένους διοργανώθηκαν κατά καιρούς (ιδίως μετά το 1990) από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης¹, την Αναπτυξιακή Σύμπραξη «Νέμεσις» και ορισμένα Κέ-

1. Πρβλ. *N. Paraskevopoulos*, Conference Report. Crime, Employment and the Reintegration of Offenders, E23-E25, εις: Transnational Offenders Reintegration Project (1998), Comparative Analysis of the six T.O.P. Network Projects, Leeuwenhorst: European Offender Employment Group, σελ. 23 επ. και *N. Γαβαλά*, Σύντομη παρουσίαση του προγράμματος Επαγγελματικής Κατάρτισης του Α.Π.Θ., εις: Ψυχολογίας Ανιχνεύσεις, Θεσσαλονίκη, τ. 2: 1992, σελ. 15 επ. Για μια σύντομη αξιολόγηση αυτού του προγράμματος πρβλ. *Μαρίας Θανοπούλου/ Έμμος Φρονίμου/ Βίνας Τσιλιμγκάκη*, Αποφυλακιζόμενες γυναίκες: Το δικαίωμα στην επαγγελματική επανένταξη, Αθήνα/ Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκουλας, 1997, σελ. 180 επ.

ντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης όπως η «Δέλτα» και το "Έργον" (συνήθως στις περιπτώσεις αυτές με κοινοτική επιδότηση). Σημειώνεται ακόμη ότι υπάρχουν από το 1984 προγράμματα του ΟΑΕΔ (www.oaed.gr) για επιδότηση (επί 3 έτη με 25 ευρώ ημερησίως) όσων εργοδοτών απασχολούν αποφυλακίζομενους, ανηλίκους με ποινή σωφρονιστικού περιορισμού ή αποθεραπευθέντες τοξικομανείς², αλλά με την αξιοπερίεργη προϋπόθεση ότι τον εργοδότη θα πρέπει να τον βρει ο ίδιος ο πρώην κρατούμενος! Επίσης υπάρχει πρόγραμμα εν εξελίξει για τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων από αποφυλακισμένους, στους οποίους παρέχεται επιδότηση 16.600 ευρώ σε διάστημα διετίας, αρκεί να μην υπάρχουν χρέη προς το Δημόσιο.

Αντιλαμβάνεται πάντως κανείς ότι αυτές οι προσπάθειες είναι σταγόνες στον ωκεανό των περίπου 5.000 κρατουμένων οι οποίοι, σύμφωνα με τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, αποφυλακίζονται κάθε χρόνο³. Πολλοί, βέβαια, είναι αυτοί οι οποίοι, ως αλλοδαποί απελαύνονται από τη χώρα αμέσως μετά την αποφυλάκισή τους. Με τους υπόλοιπους όμως τι γίνεται; Προφανώς αποδιωγμένοι από όλους⁴, έντονα στιγματισμένοι λόγω της φυλάκισής τους και με ελάχιστες δυνατότητες να προσληφθούν σε κάποια δουλειά, αφού δεν έχουν συνήθως και την απαιτούμενη εξειδίκευση (στο Δημόσιο ούτως ή άλλως αποκλείεται εκ του νόμου να προσληφθούν, τουλάχιστον εάν έχουν τελέσει ορισμένα σοβαρά εγκλήματα), κατακυλάνε εκ νέου στο έγκλημα⁵ και δη, πλέον, στο οργανωμένο (διακίνηση ναρκωτικών, όπλων κ.τ.τ., «προστασία» νυκτερινών κέντρων ή άλλων επιχειρήσεων, εκβιαστική κλοπή αυτοκινήτων κ.λπ.), αξιοποιώντας μάλιστα και τις τεχνικές γνώσεις (*modus operandi*) και γνώριμες που απέκτησαν μέσα στη φυλακή, κατά την ανεμπόδιστη συναναστροφή τους εκεί με άλλους, εμπειρότερους εγκληματίες. Ειδικότερα:

Σε έρευνα που πραγματοποιήσαμε το 1993 μαζί με φοιτητές του Πανεπιστημίου Αθηνών για την κατάσταση στις τότε Φυλακές Ανηλίκων της χώρας, διαπιστώσαμε ότι περίπου το 1/3 από τους Έλληνες κρατουμένους είχαν ήδη και παλαιότερα εγκλεισθεί σε ίδρυμα αγωγής ή σε σωφρονιστικό κατάστημα, ενώ περίπου οι μισοί από τους εγκλεισθέντες είχαν διατελέσει τρόφιμο τόσο στο ίδρυμα όσο και στο σωφρονιστικό κατάστημα⁶. Ο αριθμός είναι πράγματι ιδιαίτερα ανησυχητικός, διότι δείχνει ότι οι νεαροί παραβάτες αρχίζουν να μπαίνουν στα ιδρύματα και στις φυλακές από αρκετά νωρίς, χωρίς να υπάρχει κάποια οργανωμένη υπηρεσία που να παίρνει ουσιαστικά μέτρα για να αποτρέψει την εκ μέρους τους τέλεση νέων εγκλημάτων, μετά την αποφυλάκισή τους. Επίσης και κατά νεώτερη (επαναληπτική) έρευνα του Πανεπιστημίου Αθηνών (Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών, 1999-2000) στο ίδιο δείγμα κρατουμένων, οι τέσσερις στους πέντε (ποσοστό 80,2%) πρώην κρατούμενοι ανήλικοι (αλλά ανάλογα συμβαίνουν και με τους ενήλικες) οδηγήθηκαν και πάλι στη φυλακή ή τους επιβλήθηκε κάποια ποινή κατά τα επόμενα 6-7 έτη μετά την έξοδό τους από το Κατάστημα Κράτησης⁷. Σημαντικό είναι ακόμη να αναφερθεί ότι οι νεαροί εγκλειστοί της πρώτης έρευνας (1993) ρωτήθηκαν αν έχουν να κάνουν τίποτε όταν απολυθούν από το σωφρονιστικό κατάστημα. Οι περισσότεροι τόνισαν την επιθυμία τους για επαγγελματική – οικονομική αποκατάσταση (58,5%) και λίγοι ακόμη, κατά σειρά ιεράρχησης, για δημιουργία οικογενειακού περιβάλλοντος και εκπλήρωση στρατιωτικών υπο-

2. Πρβλ. *Μαρ. Θανοπούλου κ.ά.*, ό.π., σελ. 65.

3. Βλ. π.χ. τη Σωφρονιστική Στατιστική που εμπεριέχεται στη "Στατιστική της Δικαιοσύνης 1996", Αθήνα: 2000, σελ. 119. Ο αριθμός των αποφυλακισμένων αναφέρεται εκεί ότι ανήλθε κατά το 1996 στους 5.194, εκ των οποίων οι περισσότεροι αποφυλακίσθηκαν λόγω απολύσεως υπό όρους (33,6%) και μετατροπής της ποινής (31,2%).

4. Όπως προέκυψε ειδικότερα από έρευνα της *Σωτ. Καρυτινού* σε πληθυσμιακό δείγμα 967 ατόμων ηλικίας 20-26 ετών, με χαρακτηριστικά προπάντων δευτεροβάθμιας (40,7%) και τριτοβάθμιας (55,1%) εκπαίδευσης και με μεσαίο οικονομικό επίπεδο, η συντριπτική πλειονότητα των ερωτηθέντων (86,9%) θεώρησε ότι "το στίγμα της φυλάκισης θα συνεχίσει να επηρεάζει την ζωή του ατόμου μετά την φυλακή" –βλ. την αδημοσίευτη ακόμη διδακτορική της διατριβή, με τίτλο "Η στάση των ατόμων ηλικίας 20-26 ετών απέναντι σε αποφυλακισμένα άτομα: Μια εμπειρική μελέτη της Προκατάληψης", Πάντειο Πανεπιστήμιο 2006, *passim* και ιδίως σελ. 6 επ.

5. Ενδιαφέρον είναι να σημειωθεί εδώ ότι οι αποφυλακισμένοι δεν εμφανίζουν ιδιαίτερη προθυμία να επισκεφθούν φορείς που θα μπορούσαν να τους βοηθήσουν, όπως οι Εταιρείες Προστασίας Αποφυλακισμένων, και όταν το κάνουν είναι πρωτίστως για να εισπράξουν κάποιο οικονομικό βοήθημα. Ειδικότερα, σύμφωνα με έρευνα αρχείου που πραγματοποίησε η *Ελένη Δικαίου* στους φακέλους ατόμων που ζήτησαν στον Πειραιά βοήθεια κατά την περίοδο 1.1.1989 έως 31.12.1993, ο ετήσιος αριθμός αυτών των προσώπων δεν ξεπέρασε τους 81 (μέσος αριθμός: 55 άτομα), με προεξάρχοντες τους άνδρες ηλικίας 20-30 ετών –βλ. την αδημοσίευτη διδακτορική της διατριβή με τίτλο "Μεταϊδρυματική Αρωγή Αποφυλακισμένων", Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1995, ιδίως σελ. 234 επ.

6. Βλ. ιδίως: *Νέστωρ Κουράκης/ Φωτ. Μηλιώνη και Ερευνητική Ομάδα Φοιτητών Νομικής Σχολής Αθηνών*, Έρευνα στις Ελληνικές Φυλακές, τ.Α', Αθήνα/ Κομοτηνή, 1995, σελ. 91 και 98.

7. Βλ. *Ν.Ε. Κουράκη/ Ευγ. Σταθουλοπούλου*, Προβλήματα Υποτροπής Νεαρών Κρατουμένων, εις: *Κ.Δ. Σπινέλλη* (επιμ.), Σπρίζοντας τον Ανήλικο Παραβάτη, Αθήνα/ Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 2007, 143-159' πρβλ. και το αντίστοιχο δημοσίευμα στο περ. "Ποινικός Λόγος", 2004, 2895 – 2912 με τη συνεργασία και της *Φωτεινής Μηλιώνη*.

χρεώσεων. Όταν όμως ρωτήθηκαν εάν θεωρούν πιθανό ότι θα αντιμετωπίσουν μετά την απόλυσή τους δυσκολίες, αυτοί στην συντριπτική τους πλειονότητα (87,5%) απάντησαν καταφατικά, δίνοντας έμφαση στις δυσκολίες που πιστεύουν ότι θα βρουν μπροστά τους από την κοινωνική απομόνωση, την οικονομική ανέχεια και τα αδιέξοδα στην εξεύρεση επαγγελματικής απασχόλησης. Παρεμφερείς απαντήσεις μας έδωσαν και κατά την επαναληπτική έρευνα του 1999-2000.⁸

Στο εξωτερικό, η μέριμνα για τους αποφυλακιζόμενους έχει αποκτήσει από ετών κεφαλαιώδη σημασία, ιδίως μέσω των κατά τόπους Κέντρων για Αποφυλακισμένους. Σημαντικό είναι να τονίσουμε ότι στη Γερμανία υπάρχουν πάνω από 3.000 τέτοια Κέντρα Αποφυλακισμένων, συνήθως ιδιωτικού δικαίου, τα οποία σε συνεργασία με Δήμους ή Κοινότητες, θρησκευτικούς οργανισμούς αλλά και υπηρεσίες του εκεί Υπουργείου Κοινωνικών Υπηρεσιών παρέχουν συνεχή βοήθεια σε ενδεείς αποφυλακισμένους και μάλιστα ήδη πριν από την αποφυλάκισή τους, προετοιμάζοντας δηλ. την έξοδό τους από τη φυλακή. Επίσης αξ σημειωθεί ότι τόσο στη Γερμανία, όσο επίσης στην Αγγλία και αλλού, κυκλοφορούν ειδικά φυλλάδια με τις πλήρεις διευθύνσεις και τα τηλέφωνα των Κέντρων τα οποία μπορούν να σταθούν αρωγά στους αποφυλακισμένους⁹.

Στη χώρα μας δεν υπάρχει δυστυχώς ούτε ένα κρατικό κτίριο το οποίο να έχει ως κύριο προορισμό τη στέγαση και τη διατροφή των αποφυλακισμένων. Ένα τέτοιο οίκημα που υπήρχε στο Ν. Φάληρο σε ωραίο νεοκλασικό κτίριο επί της οδού Δημ. Φαληρέως 47¹⁰, εγκαταλείφθηκε μετά του σεισμούς του 1981 και έκτοτε παραμένει αναξιοποίητο. Ορισμένοι άλλοι κοινωνικοί ξενώνες που συντηρούνται από το Υπουργείο Υγείας, μόνο κατ' εξαίρεση αποτελούν κατάλυμα για αποφυλακισμένους. Ωστόσο, δεν μπορεί εδώ να αποσιωπηθεί το γεγονός ότι οι αποφυλακισμένοι, έχοντας συνηθίσει στην αδράνεια και τους καυγάδες της φυλακής και κουβαλώντας συχνά μαζί τους, επιπλέον, το πρόβλημα της χρήσης ή εξάρτησης από ναρκωτικά, αποτελούν πράγματι δύσκολους θαμώνες.

Είναι, πάντως, γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια το Ελληνικό Κράτος προσπάθησε να οργανώσει έναν επιτελικό, συντονιστικό φορέα, που θα είχε ως κύριο έργο την παροχή ουσιαστικής βοήθειας σε κρατούμενους και αποφυλακισμένους. Η βασική νομοθετική ρύθμιση υπάρχει στο άρθρο 81 παρ. 1 του Σωφρονιστικού Κώδικα (ν. 2776/1999), με το οποίο προβλέφθηκε η ίδρυση του φορέα (ν.π.ι.δ. μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα) με την επωνυμία «Επάνοδος» και υπό την εποπτεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Ευρύτερος σκοπός αυτού του φορέα είναι *"η επαγγελματική κατάρτιση και αποκατάσταση, η οικονομική συμπαράσταση και η σταδιακή κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων"*. Ωστόσο, για τη σύστασή του φορέα προαπαιτούμενο υπήρξε η έκδοση προεδρικού διατάγματος, το οποίο δημοσιεύθηκε μόλις μετά 4 έτη, την 5^η Νοεμβρίου 2003 (πρόκειται για το π.δ. 300/2003, ΦΕΚ Α' 256). Όμως και τότε η «Επάνοδος», δεν μπόρεσε να λειτουργήσει, αφού απαιτήθηκε επιπλέον μία Απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης για τη συγκρότηση του Διοικητικού της Συμβουλίου, Απόφαση που εκδόθηκε μετά από 4 ακόμη έτη, την 1.3.2007, ενώ μια αναδιάρθρωση του Διοικητικού της Συμβουλίου πραγματοποιήθηκε την 29.10.2007.

Ήδη μπορεί να λεχθεί ότι η «Επάνοδος», στο μικρό έως τώρα διάστημα της συγκρότησής της με Δ.Σ., έθεσε τις βάσεις για την ουσιαστική λειτουργία της και άρχισε επιτέλους λειτουργεί. Συγκεκριμένα:

- Έχει μισθώσει χώρους Γραφείων στο κέντρο των Αθηνών (οδός Δερινού 28-30). Ο χώρος αυτός είναι εξοπλισμένος με έπιπλα, ηλεκτρονικούς υπολογιστές και τηλεφωνικές γραμμές (τηλ. 210.88.15.904, 210.88.15.032). Στα Γραφεία αυτά, δύο Κοινωνικές Λειτουργοί έχουν αρχίσει να δέχονται αποφυλακισμένους και να τους παρέχουν ψυχοκοινωνική στήριξη, μέριμνα στα προβλήματα υγείας που αντιμετωπίζουν και υπηρεσίες συμβουλευτικής. Στο ίδιο πλαίσιο, επιδιώκεται (μέσω διαμεσολάβησης ή παραπομπής σε αρμόδιους φορείς) η εξασφάλιση εργασίας και στέγης για τους αποφυλακισμένους, η κατά προτεραιότητα ένταξη των παιδιών τους σε παιδικούς σταθμούς ή σχολεία, η χορήγηση επιδοτήσεων για αυτοαπασχόληση και άλλα παρόμοια.
- Έχει κατοχυρώσει ιστοσελίδα με την ονομασία www.epanodos.org.gr, ώστε να υπάρχει ανά πάσα στιγμή επικοινωνία με τους ενδιαφερόμενους και το ευρύτερο κοινό. Στην ιστοσελίδα αυτή θα αναρτώνται τα διαθέσιμα κοινοτικά και άλλα προγράμματα που αφορούν την εξασφάλιση ή/ και επιχορήγηση εργασίας για αποφυλακισμένους.

8. Οπ. π., 2007, σελ. 152-153 και 2004, σελ. 2906-2907.

9. Βλ. π.χ. την παλαιότερη έκδοση "Anschriftenverzeichnis. Beratungsstellen und Betreuungseinrichtungen für Straffällige in der Bundesrepublik Deutschland und Berlin (West)", Bonn, 1978.

10. Πρβλ. Ν.Ε. Κουράκη, Ποινική Καταστολή, Δεύτερη Έκδοση, 1985 (εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα), σελ. 249.

μενους και συναφείς κατηγορίες, ενώ προβλέπεται να διαμορφωθεί μία τράπεζα πληροφοριών και βάσης δεδομένων για προσφερόμενες θέσεις εργασίας, τις οποίες οι αποφυλακίζόμενοι να μπορούν να διεκδικήσουν επί ίσοις όροις με τους άλλους εργαζόμενους. Άλλωστε οι θέσεις όπου απασχολούνται συνήθως οι αποφυλακίζόμενοι, λόγω του χαμηλού επιπέδου μόρφωσης και κατάρτισής τους, είναι συνήθως θέσεις ανειδικευτών, που δεν δημιουργούν πρόβλημα ανταγωνισμού στους άλλους εργαζόμενους. Επίσης, στην ίδια ιστοσελίδα έχει ήδη αναρτηθεί και ο "Οδηγός Χρήσιμων Πληροφοριών", με διευθύνσεις, τηλέφωνα και άλλες πληροφορίες για εμπλεκόμενες υπηρεσίες που βοηθούν τους αποφυλακίζόμενους στα πρώτα τους βήματα εκτός φυλακής. Ο ίδιος Οδηγός εκτυπώθηκε στο Τυπογραφείο της Δικαστικής Φυλακής Κορυδαλλού, ώστε να διανέμεται στους αποφυλακίζόμενους.

- Έχει ήδη εκπονήσει και παραδώσει στη Γενική Διεύθυνση Σωφρονιστικής Πολιτικής του Υπουργείου Δικαιοσύνης και στον Υπουργό Δικαιοσύνης τους δύο βασικούς Κανονισμούς που αποτελούν το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της "ΕΠΑΝΟΔΟΥ", δηλ. τον Κανονισμό Εσωτερικής Λειτουργίας και τον Κανονισμό Προμηθειών.

Στις **άμεσες προτεραιότητες** της "ΕΠΑΝΟΔΟΥ" είναι:

- Να αναληφθούν οι αναγκαίες πρωτοβουλίες ώστε να ευαισθητοποιηθεί η κοινή γνώμη και να διασφαλισθεί η στήριξη της κοινωνίας στο έργο της "ΕΠΑΝΟΔΟΥ" (κοινωνικά μηνύματα στα ραδιοηλεκτρονικά μέσα, ενημερωτικό υλικό σε λογαριασμούς ΔΕΗ, ΟΤΕ κ.λπ., διοργάνωση Συνεδρίου, διοργάνωση "ηλεκτρομαθωνιών", δημιουργία ερανικών λογαριασμών κ.λπ.)
- Να γίνει προσπάθεια ώστε να εξασφαλισθεί η παροχή κάποιου μικρού χρηματικού βοηθήματος σε αποφυλακίζόμενους που έχουν πραγματική ανάγκη να σταθούν όρθιοι στα πόδια τους, αν και γενικότερα θα πρέπει να προτιμάται η δημιουργία προϋποθέσεων, ώστε να μπορεί ο αποφυλακίζόμενος να αυτοσυντηρείται, χωρίς έξωθεν δωρεάν βοήθεια.
- Να οργανωθεί στενή συνεργασία με τοπικούς φορείς και με Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις για την κοινωνική πρόληψη της εκ νέου διάπραξης εγκλημάτων από τους αποφυλακίζόμενους και ιδίως από τους τοξικοεξαρτημένους, που άλλωστε αποτελούν ένα ιδιαίτερος υψηλό ποσοστό κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές.
- Να εκσυγχρονισθούν θεσμικά, να ενεργοποιηθούν και να λειτουργήσουν σε όλη την Ελλάδα σε συνεργασία με την "Επάνοδο" οι Εταιρείες Προστασίας Αποφυλακίζομένων (κατά Περιφέρειες), οι Επιτροπές Κοινωνικής Υποστήριξης του ά. 81 παρ. 2 και 3 Σωφρονιστικού Κώδικα (κατά Νομούς) και οι Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων (ά. 18§2 ν. 2298/1995 και ά. 13 ν. 2331/1991), τηλ. 210.64.04.649 & 210.64.04.755¹¹, ει δυνατόν μέσω στελέχωσής τους με εμπίσθους και ειδικευμένους υπαλλήλους.
- Να υπάρξει συνεργασία με τους Επιμελητές Κοινωνικής Αρωγής για την προστατευτική επίβλεψη των απολυομένων (Ν. 1941/1991 και π.δ. 195/2006, ΦΕΚ Α' 199, ιδίως ά. 10§1 για τις αρμοδιότητες των Υ.Ε.Κ.Α.).
- Να ενισχυθεί η συγκρότηση εθελοντικών ομάδων για τη στήριξη των αποφυλακίζομένων¹².

Μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα επιδιώκεται:

- Να οργανωθούν ξενώνες, δηλ. στέγες σύντομης φιλοξενίας μέχρις ότου οι αποφυλακίζόμενοι βρουν σπίτι και δουλειά (ά. 82§1 Σωφρ. Κώδικα). Πάντως σημειώνεται ότι η μακρόχρονη διαμονή αποκλειστικά αποφυλακίζομένων σε τέτοιους ξενώνες ενδείκνυται να αποφεύγεται, λόγω προβλημάτων συγχρωτισμού, αδράνειας και εκμάθησης εγκληματικών μεθόδων που υποθάλπονται έτσι.
- Να εκπονηθούν και υλοποιηθούν από την ίδια την "ΕΠΑΝΟΔΟ", σε συνεργασία και με άλλους φορείς, προγράμματα για την εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση και προώθηση κρατουμένων και αποφυλακίζομένων στην αγορά εργασίας, ώστε οι κρατούμενοι να συνεχίσουν τη συμμετοχή τους σε ένα τέτοιο πρόγραμμα και μετά την αποφυλάκιση¹³.

11. Ωστόσο, οι Εταιρείες αυτές λειτουργούν μόνο στην Αθήνα, τον Πειραιά και τη Θεσσαλονίκη – πρβλ. Αγγ. Ρομπόκου – Καραγιάννη, Κοινωνική προστασία των ανηλίκων στην Ελλάδα, τ. Α', Αθήνα/Θεσσαλονίκη: εκδ. Σάκκουλα, 2007, σελ. 143.

12. Για την εθελοντική εργασία αυτού του είδους είναι ιδιαίτερα χρήσιμες οι παρατηρήσεις και αναπτύξεις της Αγγ. Πιτσελά στο έργο της "Η κοινωνική αρωγή στο πεδίο της ποινικής δικαιοσύνης", Αθήνα, Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2004, σελ. 169 επ.

13. Για τα ζητήματα που πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την εκπόνηση και εφαρμογή τέτοιων προγραμμάτων βλ. π.χ. Σοφίας Γιobάνογλου, Θεσμικά προβλήματα της κοινωνικής επανένταξης των αποφυλακίζομένων, Αθήνα/Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σάκκουλα, 2006, σελ. 239 επ. και, ιδίως, όσον αφορά γυναί-

- Να οργανωθούν επιχειρήσεις ή μονάδες υπό την εποπτεία της "ΕΠΑΝΟΔΟΥ", στις οποίες θα προσλαμβάνονται κατά προτεραιότητα αποφυλακίζόμενοι, καθώς και να δοθούν σ' αυτούς κίνητρα για τη δημιουργία ιδιωτικής επιχείρησης ή εκμετάλλευσης (βλ. και ά. 2 εδ. ζ π.δ. 300/2003).
- Να συντονισθεί το έργο της "ΕΠΑΝΟΔΟΥ" με αντίστοιχες πρωτοβουλίες στο εξωτερικό για ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης και πρόληψη της παραβατικότητας ("good practices"), ιδίως, δε, πρωτοβουλίες, που αναλαμβάνονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, το Συμβούλιο της Ευρώπης ή και τις επιμέρους χώρες – μέλη αυτών των διακρατικών οργάνων.
- Να γίνουν συγκεκριμένες προτάσεις, μέσω της Επιστημονικής Επιτροπής της "Επανόδο" ή και από άλλους φορείς, για αναθεώρηση αναχρονιστικών διατάξεων της νομοθεσίας μας, που εμποδίζουν την κοινωνική επανένταξη των πρώην κρατουμένων, όπως π.χ. αυτών που αφορούν το ποινικό μητρώο, την ημιελεύθερη διαβίωση κρατουμένων, την απορρόφηση αποφυλακιζομένων στον δημόσιο τομέα (ιδίως σε σχέση με την ανειδίκευτη εργασία –πρβλ. όμως ά. 4§6 ν. 2207/1994), την μη απώλεια του συνταξιοδοτικού δικαιώματος (ά. 62§1β και 64§1 α.ν. 1854/1951 περί ΙΚΑ) κ.λπ.¹⁴

Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η «Επάνοδος» έως τώρα ξεκίνησε να λειτουργεί με το υποτυπώδες για επίσημο κρατικό φορέα ποσό των 50.000 ευρώ και ότι για το 2008 δεν προβλέφθηκε στον Προϋπολογισμό του Υπουργείου Δικαιοσύνης ούτε ένα ευρώ για την "Επάνοδο" (εκ των υστέρων εξασφαλίσθηκε ένα ποσόν 25.000 ευρώ, ενώ στον πρόσφατο νόμο 3659/2008, ά. 65§1, προβλέφθηκε ότι από τους πόρους του Ταμείου Χρηματοδότησης Δικαστικών Κτιρίων (ΤΑ.Χ. ΔΙ.Κ.) μπορούν να διατίθενται χρήματα "για την εφαρμογή πολιτικών επαγγελματικής αποκατάστασης αποφυλακιζομένων..."). Σε κάθε περίπτωση, είναι προφανές ότι η προσπάθεια αυτή δεν πρέπει επ' ουδενί λόγω να εγκαταλειφθεί, αφού με αυτήν επιχειρείται η ουσιαστικότερη δυνατή συμπάρσταση στους πλέον χρήζοντες βοήθειας συμπολίτες μας, σ' αυτούς που δεν έχουν πραγματικά «πού την κεφαλήν κλίνειν» και που εμφανίζουν, όντως, τη μεγαλύτερη πιθανότητα να υποπέσουν εκ νέου στο έγκλημα. Είναι, λοιπόν, βέβαιο, ότι για λόγους ανθρωπιστικούς αλλά και εγκληματοπροληπτικούς, η Πολιτεία και η Κοινωνία, γενικότερα, μέσω ισχυρών χορηγών, θα βρουν τον τρόπο να στηρίξουν την προσπάθεια της «Επανόδο», πολύ περισσότερο μάλιστα αφού η κοινωνική επανένταξη των αποφυλακιζομένων αποτελεί, κατά την κρατούσα άποψη, δικαίωμά τους και αντίστοιχη υποχρέωση της Πολιτείας, κυρίως με βάση τις διατάξεις του Συντάγματος που αφορούν τον σεβασμό της ανθρώπινης αξίας, το κοινωνικό κράτος και την ανάγκη για προστασία ευπαθών κοινωνικών ομάδων (ά.2§1, 4§1 και 25§1 εδ. α' Σ.)¹⁵.

Πάντως, θα πρέπει εδώ να τονισθεί ότι η κοινωνική επανένταξη των αποφυλακιζομένων είναι μία υπόθεση που αφορά όλους μας, μέσα στο πλαίσιο της ιδέας για "συμμετοχή του κοινού στην αντεγκληματική πολιτική" (πρβλ. Σύσταση R(83)7 του Συμβουλίου της Ευρώπης)¹⁶. Όπως, μάλιστα, είχε επισημάνει χαρακτηριστικά ο Απόστολος Παύλος στην προς Εβραίους (13.3) Επιστολή του, "μνησθεσθε των δεσμίων ως συνδέσμοι".

κες αποφυλακίζόμενες: Μ. Θανοπούλου κ.ά., ό.π., σελ. 214 επ., 225 επ. Πρβλ. γενικότερα και Γ. Ζαϊμάκη/ Αγ. Κονδυλάκη, Δίκτυα Κοινωνικής Προστασίας, Μορφές παρέμβασης σε ευπαθείς ομάδες και σε πολυπολιτισμικές κοινότητες, Αθήνα: Κριτική, 2005.

14. Στην προβληματική αυτού του σημαντικού ζητήματος είναι εστιασμένη η προαναφερθείσα εμπειριστατωμένη μελέτη της Σοφ. Γιοβάνογλου.

15. Πρβλ. Mich. Walter, Strafvollzug, Stuttgart etc.: Richard Boorberg Verlag, 1999² παρ. 351, σελ. 339 και τις εκεί αναφερόμενες συναφείς αποφάσεις 35.202 [235] (5.6.1973), 45, 187 [238] (21.6.1977) και ZfStrVo 1998, 242 επ. [248] (1.7.1998) του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου.

16. Πρβλ. Αγγλ. Τσήτσουρα, Η συμμετοχή του κοινού στην αντεγκληματική πολιτική, εις: Ελλην. Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, 1:1988, 32-44.